

Printre nenumăratele valori ale bogatului tezaur artistic al Egiptului se numără și piesele aflate în Muzeul de artă coptă, în Colecția Saad Kamel precum și în Muzeul islamic din Cairo și Muzeul de artă greco-romană din Alexandria. Pentru specialist sau pentru vizitatorul obișnuit, contactul cu arta coptă constituie un spectacol nou, acela al cunoașterii rădăcinilor și dezvoltării unei vetre artistice situată în Orientul creștin, dominat puternic de Bizanț și favorizat în același timp de circumstanțe geografice, istorice și politice care au permis emanciparea artei și au dat naștere condițiilor necesare unei înfloriri originale.

Atât în Muzeul de artă coptă, cît și în Colecția Saad Kamel, sau în celelalte muzee se resimt iradiațiile civilizatoare venite din trecutul faraonic sau din diferite provincii romane. Pornind de la forme specific romane sau elenice, în arta coptă apare un stil nou în toate genurile: arhitectură, sculptură, ceramică și mai ales tapiseria și broderia. Astfel, din piesele aflate în cele trei muzee și în Colecția Saad Kamel reiese clar o particularitate cu totul neobișnuită a artei copte — de a nu fi polarizată în jurul unui centru urban. De aici rezultă originalitatea sa, constînd într-o mare libertate în dispoziția decorului, a fanteziei inepuizabile în tratarea temelor clasice sau faraonice, o expresivitate neobișnuită care transmite mesajul artistic al epocii respective.

Arta coptă a fost multă vreme puțin cunoscută, fapt explicabil dacă ne gîndim la condițiile în care a apărut și s-a dezvoltat. Aflată între doi giganți ai artei — faraonică și musulmană, — arta coptă a rămas un timp în umbră. Iar incomparabila frumusețe a monumentelor și obiectelor din perioada faraonică au determinat pe arheologi să negligeze vestigiile copte din săpături. Înflorirea artei musulmane, din perioada islamică, a înăbușit dezvoltarea artei copte, considerată a nu fi ajuns la maturitate. Pe lângă aceasta, arta coptă fiind produsul artistic al unei provincii îndepărtate din Imperiul bizantin, în care transpar puternic caracterele strict locale, de factură populară, ea nu putea să ocupe în epoca respectivă un rol important alături de strălucitoarea artă a Constantinopolului.

Aproape necunoscută într-o vreme, arta coptă, care s-a dezvoltat începînd din sec. al III-lea pînă în sec. al XII-lea, a început să fie apreciată la adevărata ei valoare abia din 1900, cu prilejul Expoziției universale de la Paris. După această dată marile muzee și numeroși colecționari au început să se intereseze de tapiseriile și broderiile copte, de sculpturile în care se resimte puternic în afară de arta bizantină, o concepție estetică și o vigoare nouă, cu totul particulară.

În momentul redescoperirii sale, arta coptă a fost privită ca o artă provincială bizantină, fapt care se justifică numai în oarecare măsură.

Ceea ce frapază în primul moment în cele două muzee și în Colecția Saad Kamel, indiferent că este vorba de sculptură, figurine, tapiserie, broderie sau pictură, este numărul mare de teme împrumutate din repertoriul greco-roman. Evident, faptul își găsește o deplină explicare pe plan istoric dacă ne gîndim că din primul mileniu î.e.n. prin dominația dinastiilor străine, în Egipt au fost introduse elemente noi iar prin implantarea mai tirzie a Ptolemeilor s-a oficializat introducerea mitologiei grecești. Astfel apare la un moment dat evident sincretismul produs pe aceste baze avînd ca rezultat înlăturarea treptată a temelor tradiționale faraonice și introducerea progresivă a unor teme de factură greco-romană. Din Alexandria, venind pe Nil, aceste teme s-au impus în tot Egiptul. De fapt niciieri acest proces nu apare atât de evident ca în colecția de artă coptă aflată la Muzeul greco-roman din Alexandria.

Cu toate că sînt preponderente, temele mitologice nu sînt singure. În toate genurile de creație ale artei copte, întîlnim și teme venite din Siria și Palmir, ele însele influențate de Grecia, fiind aduse se pare, prin intermediul veteranilor din trupele romane, sau de artiștii stabiliți în Egipt. În sfîrșit începînd din sec. al IV-lea aportul artei bizantine se face tot mai puternic simțit.

Dintre temele considerate a fi venit prin Alexandria menționăm subiectele hanice, subiectele nilotice, cavalerul part, anumite episoade din ciclul Hercule, scenele cinetice sau campestre. La acestea se adaugă frizele decorative de factură geometrică: meandre, cîrlige și cele de origine vegetală: ramuri, ghirlande, flori; sau animale: lei, iepuri ori cîini urmărindu-se.

Urmează apoi portretele zise egipto-romane de la Fayum și măștile de la Antinol, al căror stil amintesc pe cele ale picturilor și sculpturilor romane din primele secole ale erei noastre.

În fine, Bizanțul cu teme inspirate din lumea mediteraneană, sau din Iran, reinnoiește la rîndul său stilul, cu precădere în pictură, tapiserie și miniatură. Aceste teme, subiecte și motive poartă în lucrările aparținînd perioadei precepte amprenta stilului greco-roman și uneori a stilului palmyrian. Primul este clar de factură naturalistă și caută în sculptură să imite armonia formelor, iar în pictură oarecare expresivitate a modelului, așa cum apare foarte evident din lucrările aflate în Muzeul de artă coptă de la Cairo și Muzeul greco-roman de la Alexandria. Al doilea rupe oarecum această tradiție, începînd un proces de stilizare, repetînd mecanic anumite trăsături. Al treilea introduce atitudinea hieratică, fără să excludă o anumită stilizare în motivele de origine vegetală și animală.

În această bogăție de teme împrumutate apare clar modul în care moștenirea faraonică s-a restrîns treptat. Faptul apare evident în perioada preceptă cînd se operează sincretismul temelor grecești

și a celor faraonice. Astfel, în Muzeul greco-roman din Alexandria întâlnim statui de preoți din templele faraonice, îmbrăcați după moda romană, reprezentări de morți pe sarcofage cu Isis îmbrăcată în doamnă romană sau defunctul în togă flancat de mumia sa și de zeul Anubis.

În Muzeul din Alexandria atrag atenția în mod deosebit temele helenistice sau romane, tipic greco-romane, uneori palmyriene sau bizantine, tratate într-un stil care te poartă în trecutul mai îndepărtat al epocii faraonice; poate că, nicăieri ca în acest muzeu nu poți înțelege atât de bine fondul pe care s-a născut și s-a format arta coptă.

Muzeul de artă coptă, situat în cartierul vechi al orașului Cairo, cuprinde o colecție extrem de bogată și de valoroasă. Colecțiile muzeului sînt aranjate în săli, grupate în mare, pe genuri ale creației artistice:

- Secția de sculptură în piatră și frescă (sălile 1—9);
- Secția de manuscrise (sala 10);
- Secția de textile (sălile 11—12);
- Secția de icoane și fildeș (sala 13);
- Secția de sculptură în lemn (sala 14);
- Secția de metale (sălile 15—16);
- Secția de ceramică și sticlă (sala 18);
- Secția de achiziții din Etiopia (sala 17).

Colecția Saad Kamel cuprinde două categorii importante de piese de artă coptă: 10 000 de țesături și broderii, provenind din toate perioadele și cca 200 figurine din os scoase la iveală din morminte din sec. IV—VI. Pe lângă acestea, colecția mai cuprinde un număr impresionant de piese ceramice — bizantină, persană, islamică —, mobilier cu incrustații din perioada islamică, obiecte din epoca faraonică, costume, podoabe și țesături populare achiziționate din principalele oaze egiptene.

Colecția, de valoare inestimabilă din punct de vedere documentar și estetic, este rodul unei munci neobosite, deusă de artistul decorator Saad Kamel, unul din cei mai fini cunoscători ai artei copte.

Muzeul islamic, instituție cu bogate colecții de artă islamică, posedă și una dintre cele mai valoroase colecții de broderii și țesături copte, selecționate cu cea mai strictă rigoare artistică și științifică, aflate în cea mai mare parte în depozite.

Avînd în vedere numărul preponderent al țesăturilor și broderiilor copte, aflate în colecțiile amintite, inestimabila lor valoare artistică, dar mai ales elementele comune pe care le prezintă multe dintre acestea cu țesăturile și broderiile populare românești, ne oprim ceva mai îndelung asupra lor în cele ce urmează.

Muzeul de artă coptă din Cairo și Colecția Saad Kamel posedă o colecție impresionantă de textile, care se compun din fragmente de perle de literă și veșminte. Dintre acestea din urmă, cele mai interesante sînt hainele țesute din lînă, decorate cu benzi brodate sau alese, dispuse pe umeri și în jurul gîtului. Cele mai multe dintre aceste țesături sînt lucrate cu mîna. În rest, metoda străveche, de tradiție faraonică, folosită pînă acum în Egipt, mai ales în țesutul covoarelor. Este vorba de aceeași metodă care a fost valorificată cu atîta succes în manufacturile de gobelinuri din timpul lui Henric al IV-lea și Ludovic al XIV-lea, sau la realizarea tapiseriilor Aubusson. Printre tapiseriile din muzeu se află piese de stil grec sau roman; altele au simboluri creștine, în timp ce o mare parte păstrează tipul tradițional copt. Diferența dintre prima categorie de țesături și a treia amintește de diferențele dintre arta clasică și arta evului mediu, în timp ce a doua grupă reunește cîte ceva din caracteristicile ambelor perioade.

Studiul țesăturilor din acest muzeu a scos în evidență existența mai multor perioade de dezvoltare și chiar dacă o delimitare precisă nu este posibilă el a condus la o clasificare cronologică destul de precisă.

Pînă în sec. IV, țesăturile decorative greco-romane erau comune în toată regiunea mediteraneană, inclusiv Egiptul. Influența locală era mai puțin evidentă, deoarece cultura și arta greacă începuseră să pătrundă în Egipt cu opt secole înainte. Motive decorative reprezentînd animale, plante, oameni ca și unele elemente geometrice erau folosite pentru împodobirea țesăturilor. Apar cu precădere imagini de zei și scene mitologice, scene de vînațoare, dansatori și portrete.

Anumite decorații amintesc arta persană. Pe unele țesături de o finețe și un rafinament extraordinar apar în exclusivitate motive geometrice.

Simbolurile creștine — peștele și crucea — imitînd semnul hieroglific al vieții — sînt mult folosite în decorarea țesăturilor copte. Ca o caracteristică pentru această perioadă apare evidentă tendința de îmbogățire a paletelor cromatice.

Țesăturile provenind din sec. VI—IX au un caracter bine conturat, derivat din originile egiptene, grecești, asiatică și sasanide. Artistul copt a reușit să contopească la un loc diferitele izvoare, într-o sinteză unică de mare originalitate. În această perioadă apar pe țesături motive geometrice ca cercul și semicercul care, fiind în armonie cu gustul musulman, au stat la baza decorației arabe.

Privind țesăturile și broderiile din Muzeul de artă coptă este dificil să stabilești cărui aspect i se datorează frumusețea și efectul inegalabil pe care-l degajă: perfecțiunii desenului, armoniei culorilor sau altor detalii ale acestor opere.

Exponate din muzeu

Țesăturile din Muzeul de artă coptă de la Cairo, provin în principal din Egiptul de Sus. Prezintă o deosebită valoare cele din perioada creștinismului, întrucât cele din sec. XIV—XIX sînt veșminte bisericesti sau perdele, cu puternice influențe sasanide și musulmane și cu texte în limba arabă.

Colecția de tunici, ilustrînd îmbrăcămintea din primele secole este remarcabilă. Materialul de bază este decorat monocrom cu benzi de figuri geometrice hexagonale sau stelare din lînă și în, bogat colorate : violet, albastru, purpuriu (sec. III). Alte obiecte, din sec. IV—V, sînt decorate cu nimfe, nuduri sau dansatoare, cu șoareci și motive florale alternînd în spații separate de benzi laterale. Altele reprezintă războinici cu scuturi, centauri, fețe omenești, nimfe dansînd. Acestea din urmă sînt cuprinse de obicei într-un cadru arhitectural, cu arc sau cu platformă pe coloane de stil bizantin din Corint. Frizele cu subiecte din lumea animală — șoareci, lei, păsări — sînt foarte frecvente. Mai târziu, în sec. VI—VII temele devin mai complicate și de nerecunoscut, prevalînd decorațiile florale stilizate.

Carpetele (perdelele) din sec. III—IV sînt de obicei policrome și favorizează aceleași scene. Aceste trăsături sînt de origine elenistică, fiind cunoscute, de exemplu, din frescele din cimitirele Hermopolisului de Vest. În alte locuri pot fi găsite decorații arhitecturale, arcade cu femeii purtînd flori sau amfore (sec. VIII). Una din aceste carpe este de o mare frumusețe, ea reprezentînd un interpret la flaut pe un fundal alb, mîrginit pe verticală de o fișie cu cupluri de războinici și fete dansînd, strînși la rîndul lor în jurul unui panou dreptunghiular cu 3 cercuri, fiecare din ele cuprinzînd un bărbat călare care alternează cu patrate reprezentînd cupluri dansînd (sec. IV—V).

Există și alte țesături ca lenjerie de pat de lînă brodată, căciuli din lînă, mătase sau catifea și șaluri. În țesăturile și broderiile din Colecția Saad Kamel influența elenistică prevalează cu deosebire în piesele provenind din sec. III—V, după care apare evidentă amprenta sasanidă. Temele creștine rămîn rare și apar numai după adoptarea creștinismului ca religie de stat.

Materialele folosite în țesăturile provenind din prima perioadă au fost inul, iar după aceea lînă care a devenit predominantă.

Din punct de vedere al motivelor și compozițiilor decorative țesăturile din această colecție se împart în trei categorii :

- 1) Cele din prima perioadă, cu vădită influență elenistică, din sec. II—IV, ale căror teme și stil de lucru sînt clare și bine stabilite : modelul este de obicei cu subiect mitologic, prezentînd zeități, duhuri, flautiști, scene de iubire. Uneori ele sînt monocrome, alteori policrome.
- 2) Perioada de tranziție din sec. IV, cînd realismul clar de factură clasică începe să fie stilizat și cînd trăsăturile creștine devin mai frecvente : simbolul sub formă de animale etc.
- 3) Sec. VI—VII, cînd temele sînt puternic stilizate, iar personajele nu mai sînt realiste ci abstractizate ; se merge pînă acolo că era reprezentată numai o parte a corpului uman juxtapusă cu animale sau motive florale, cu o completă neglijare a proporțiilor.

Privite în ansamblu colecțiile de artă coptă din Egipt, parte integrantă a inestimabilului tezaur artistic din această țară, prezintă o importanță deosebită, de valoare universală.